

AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATININ (AGİT) GÜVENLİK BOYUTU (GÜVENLİK BOYUTU BAĞLAMINDA AGİT)

Doç. Dr. H. Tahsin FENDOĞLU*

I. GİRİŞ:

Osmanlı İmparatorluğu altı asır boyunca Avrupa'nın bir parçası olup, Avrupa'da bulunan topraklarına Asya ve Afrika'dan daha çok önem vermektedir. Yüzyıllarca Avrupa ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler içerisinde olan Osmanlı, çok dinli, çok etnik ve çok kültürlü bir devlettir. Osmanlı, yüzyıllarca Hristiyan ve Yahudi kültürleri ile engin bir barış içerisinde yaşamıştır; Hristiyan ve Yahudiler Osmanlı Devleti içerisinde, dillerini, dinlerini ve kültürlerini geliştirdiler; çoğu Avrupa ülkesinden daha çok toleranslı bu ülkede dini ve kültürel atmosferi buldular. İspanya'da bulunan Museviler, 1492 yılında İspanya'daki jenositten kaçarak Osmanlı ülkesine sığındılar.

Tanzimat döneminde de Batı ile ilişkiler devam etti; 1856 yılında Osmanlı'nın bir Avrupa Devleti olduğu resmen kabul edildi. Osmanlı'nın XIX. Yüzyıldaki reformları, Avrupa ile daha sıkı ekonomik ve kültürel ilişkileri öngörüyordu. Aynı yöntem Cumhuriyet döneminde daha radikal olarak devam etti; Atatürk, Türkiye'yi Avrupa'nın bir üyesi yapmak istiyordu.

Türkiye, 1946 yılında kansız, müdahalesiz bir şekilde demokrasiye geçti. II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye BM, NATO, OECD gibi Batılı kurumlara üye oldu. Nato üyesi olduktan sonra, özellikle soğuk savaş yıllarında, Türkiye yıllarca totaliterizme karşı, Avrupa'yı savundu. 1950 sonrasında insan hakları metinlerini, bu arada Avrupa Konseyi bünyesindeki AİHS'ni de imzaladı. Halen iki milyon kadar Türk Almanya'da yaşamaktadır.

Samuel Huntington, "Medeniyetler Savaşı" tezinde Türkiye'nin rolünün diğer İslam ülkeleri için yaşamsal öneme sahip olduğunu belirtmektedir. Türkiye, sayı 52'yi bulan İslam ülkeleri arasında tek laik ülke durumundadır.

Batı ile İslam ülkeleri arasında bağ işlevi gören Türkiye, Kafkasya ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki köprüyü kurduğu gibi, bu ülkelerle Avrupa arasında da bağlantı kurmaktadır.

Türkiye AB'e almırsa İslam dünyası, "Batı İslamla uyuşuyor" diyecektir. Kaldı ki Batı uygarlığı tüm kültürlerden yararlanmıştır. Türkiye, AB talebiyle aslında Avrupa'yı test etmektedir.¹

*Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi DİYARBAKIR.

¹Akarcı, Bülent. "Democracy, Human Rights, Turkey and the OSCE", www.turkishdailynews.com/1999esce/osce3.htm. Bu konuların "insani boyut". "Türkiye uygulaması" ve "sivil eğitim" konularındaki detayları için bk. İbid. Yasalarla ilgili durum için bk. Çevik, İlhan. "Justice minister pledges reforms will continue in phases", ibid.

Türkiye'nin üyesi olduğu Batı örgütlerinden biri de AGİT'tir.

II. KURULUŞU:

1994 yılında bir teşkilata dönüşerek Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) adını alan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), aslında SSCB'nin etkinliği sonucunda doğmuş bir örgüttür. Daha 1954 yılında SSCB, güvenlik ve işbirliği fikrini ileri sürmüş, ama Batı buna olumlu bakmamıştı. 1960'ların ortalarında SSCB, bu görüşünü yinelemişti. Şöyleki;

(i)SSCB, Doğu Avrupa'da bulunan kendisine bağımlı (Romanya, Bulgaristan, Doğu Almanya gibi) devletleri Batıya da onaylatmak² ayrıca teknolojiye ulaşmak, tıkanan ekonomisine soluk aldirmek istiyordu.

(ii)Batı dünyası ise, AGİT'in kurulmasına sıcak bakarken, iki kutup arasında "yumuşama" sağlamak ve SSCB'yi içerden yıkmayı düşlemekteydi.

(iii) Doğu Avrupa ülkelerinin amacı, bağımsızlık, eşit hak ve geleceği tayin etme haklarının tanınmasıydı ama bunu açığa vuramıyorlardı.

(iv) Bağlantısız Avrupa ülkelerinin amacı ise, iki blok arasında sıkışıp kalmaktan kurtulmak ve yumuşayan ilişkilerden yararlanmaktı.

Bu dört ayrı grup ülke farklı amaçlarla AGİT'in kurulmasını istemişlerdi. SSCB'nin, Batı'nın, Doğu Avrupa Ülkelerinin ve Bağlantısızların AGİK'le ilgili amaçları böyleydi³.

ABD ve Avrupa, önceleri bu öneriyi **reddetti** ama yapılan pazarlıklar sonucunda Ağustos 1975 tarihinde tarafların bir araya gelmesi kararlaştırıldı. ABD, Kanada ve (Amavutluk dışında) tüm Avrupa ülkelerinden oluşan **35** ülke, 1975 yılında **Helsinki**'de bir araya gelerek ortaya 10 temel ilke koydular. Daha sonra bu 10 temel ilke genişletilerek AGİT'in temelini teşkil eden Helsinki Nihai Senedi oluşturulmuştur. Helsinki Nihai Senedi 3 temel bölümden oluşmaktadır; (i) **Güvenlik**; (ii) **İnsan hakları**; (iii) **Çevre- ekonomi işbirliği**⁴. Bu konferansa CSCE (Conference for Security and Cooperation in Europa) yani AGİK denilmiştir.

AGİK süreci ile Batı, SSCB'nin çözülmesini sağlamış⁵, SSCB'nin işbirliği arayışı ile Batı'nın bu ülkeyi çözüme çabası kesişmiştir⁶. Doğu-Batı ilişkileri AGİT'le kurumlaşmış, insan merkezli bir dünya anlayışıyla Doğu Bloku sarsılmıştı.

² www.turkishdailynews.com/1999osce/osce3.htm

³ Gündüz, Aslan, **Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler, Örnek Kararlar**, 4. Bası, Beta, İst. S. 672.

⁴ www.osce.at/osce/html. Helsinki Nihai Senedi'nin (Helsinki Final Act) 10 temel ilkesi vardır. Bunlar (i) Devletlerin eşit egemenliğine saygı, (ii) Devletlerin sınırlarının değişmezliği, (iii) Devletlerin güç kullanmaması, (iv) Devletlerin toprak bütünlüğüne saygı, (v) Uluslararası sorunların barışla çözülmesi, (vi) Bir başka devletin iç işlerine müdahale etmemek, (vii) İnsan hak ve özgürlüklerine saygılı davranmak, (viii) İnsanların eşitlik ve self-determinasyon hakkının kabul edilmesi, (ix) Ülkeler-arası işbirliği, (x) Uluslararası yükümlülüklerle uymak. Bk. www.turkishdailynews.com/1999osce/osce3.htm.

⁵ Batı, bu çözümüyle özellikle "insan hakları" sihirli sözcükleriyle yapmıştır; Cemal, Hasan, "Zirve...", Milliyet, 18.11. 1999. ABD eski Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'e göre, Helsinki Nihai Senedi'nin ilkelerinden sadece üç tanesi (sınırların değişmezliği, toprak bütünlüğüne saygı ve insan haklarına saygı) Sovyetler Birliğini dağıtabilmiştir. www.turkishdailynews.com/1999osce/osce3.htm.

⁶ Alpkaya, Göken, **AGİK Sürecinden AGİT'e İnsan Hakları**, İstanbul, 1996, s. 11. SSCB'nin sonuçta, açtığı kuyuya kendisinin düştüğü veya oynadığı satranç oyununu kaybettiği veya avlamaya giderken avlandığı söylenebilir.

AGİK'in 1975 **Helsinki Zirvesi** yapılırken dünya, soğuk savaşın devam ettiği, iki kutuplu anlayışın egemen olduğu bir ortamdı. 1975 Ağustos'unda başlayan AGİK süreci, 1994'e kadar sürmüştür; AGİK, 1994 yılındaki Budapeşte zirvesi ile Ocak 1995'den itibaren AGİT şeklinde ismini değiştirmiştir⁷. 20 yıl süren **gevşek yapı** Konferans süreci, 1995'de bir teşkilata dönüşmüştür.

III. ALANI, ÖNEMİ, KONUSU:

AGİT'in alanı, ABD'den başlayarak, Rusya'nın Pasifik kıyılarına kadar uzanmaktadır. Kuruluşunun ismi "Avrupa" biçiminde başlamakta ise de, üye ülkelere bakıldığında, dünya ölçeğindeki bir alana sahip olduğu görülür. Yani **Atlantik, Avrupa ve Avrasya**, AGİT'in alanına dahildir. AGİT üyesi ülkeler, dünya yüzölçümünün % 35'ini, dünya nüfusunun % 20'sini, dünya GSMH'nin % 60'ını, dünya petrol üretiminin % 35'ini karşılamaktadır. Buna göre AGİT'in genelde dünya potansiyelinin % 60'ını oluşturdğu söylenebilir.

AGİT, dünyanın belli başlı örgütlerinden biri olup, yaptırımını olmamakla birlikte denetleme organları vardır. AGİT'in **amacı**, dünya barışını korumak, ihtilafları çözmek ve krizleri önlemektir.

Örgütün resmi çalışma dilleri İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusca, İtalyanca ve İspanyolca'dır. AGİK gibi, AGİT'in de tüzel kişiliği yoktur.

"Soğuk savaş dönemi"nin ürünü olan **AGİT'in konusu**, (i) **Güvenlik**, (ii) **İnsan hakları ve demokrasi**, (iii) **Sınırların silahla değişmezliğine yöneliktir**. Çizilen bu çerçeveden de anlaşılacağı üzere, AGİT'in konusuna giren geniş bir alan bulunmaktadır. Bu nedenle AGİT bünyesinde çeşitli çalışma alanları kurulmuştur;

a. "AGİT'in Güvenlik Boyutu". Avrupa güvenliği konusunda Batı, Avrupa'nın güvenliğinden Nato⁸ sorumludur derken, Rusya, AGİT'in sorumlu olduğunu belirtmektedir. AGİT'in güvenlik kavramının özünde insan haklarına, demokrasiye ve hukuk devletine saygı vardır. AGİT'in "Çatışmaların Önlenmesi ve Kriz Yönetimi Alanı" çalışmaları da vardır; Çeçenistan, Kosova, Bosna ve Karabağ'da AGİT'in önemli çalışmaları olmuştur. AGİT'in "Ulusal Azınlıklar Komiserliği"⁹ de bu alanda çalışmalar yapmaktadır.¹⁰

b. "AGİT'in İnsani Boyutu"; AGİT'in kabulüne göre, insan hakları ihlalleri, sadece bir ülkenin iç işi değil, tüm insanlığın ortak sorunudur. Hiçbir ülke, sınırları içindeki bir insan hakları ihlali için "benim iç işlerime kimse karışamaz" diyemez.¹¹

AGİT'in İnsani Boyut Konferanslarının **ilki** Kopenhag'da yapılmıştır. Yayınlanan Kopenhag belgesi'ne "**Avrupa'nın Anayasası**" diyenler de olmuştur. Bu Konferanslarının **ikincisi**, Moskova'da yapılmıştır.

c. AGİT'in ekonomi-çevresel boyutu ve ayrıca yolsuzlukla mücadele boyutları vardır.

⁷ Nato El Kitabı, 50. Kuruluş Yıldönümü (1949-1999) Sayısı, Brüksel, 1998, s. 17, dn. 3.

⁸ NATO Anlaşması için bk. Nato El Kitabı, ss. 515-519.

⁹ Ulusal azınlıklara ilişkin AGİK Uzmanlar Toplantısının 1991 tarihli raporundan seçmeler için bk. Alpkaya, **AGİK Sürecinden AGİT'e İnsan Hakları**, ss. 149-153. "Azınlıkların Korunması" için bk. Lozan Anlaşması madde 37-45 (Aslan, s. 737 vd.)

¹⁰ AGİT'in güvenlik boyutu hakkında geniş bilgi için bk. Nato El Kitabı, ss. 340-349.

¹¹ Bk. 1990 tarihli Kopenhag Belgesi (Seçmeler), Alpkaya, **AGİK Sürecinden AGİT'e İnsan Hakları**, ss. 137-148.

IV. YAPISI VE KURUMLARI:

AGİT'in kurumları zaman içerisinde istikrar kazanabilmiştir. Bunlar şöyle sıralanabilir;

Bakanlar Konseyi: Üye ülkelerin Dışişleri bakanlarından oluşur. Teşkilatın temel konularında karar alma yetkisine sahiptir. Yılda en az bir kez toplanır. **AGİT (Dışişleri) Bakanları Konseyi'nin** (The Ministerial Council) toplantılarında önemli kararlar alınmaktadır. AGİT'i geliştiren süreç biraz da bu Dışişleri Bakanları Konseyi'nin kararlarıdır¹². Bu Konsey Toplantılarının 4. sü Roma'da yapılmış; Viyana'da görev yapacak Daimi Komite kurulmuş ve AGİK Sekreteryası Viyana'ya taşınmıştır.¹³ **AGİK Genel Sekreterliği**, 1993 yılında Viyana'da kurulmuştur.

AGİT Dönem Başkanı, son ev sahibi ülkenin Dış İşleri Bakanı, AGİT'in dönem başkanıdır.¹⁴ **Kıdemli Konsey**, Kıdemli diplomatlardan oluşur. **Üst düzey konsey**, genel politika ve bütçeyi hazırlar. Üye ülkelerin siyasi direktörleri ile yılda en az 2 kez toplanır. **Daimi Konsey**, Günlük işleri yürütür; haftada bir toplanır. **Güvenlik ve İşbirliği Forumu (AGİF)**, haftada bir kez toplanır. **ODİHR** (Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu), **AGİT Uzlaşma ve Tahkim Mahkemesi**, **HCNM** (Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri ve Medya Özgürlüğü Temsilciliği), **AGİT misyonları**, (önleyici diplomasi; çatışmaları önlemeye çalışır) ve AGİT zirveleri diğer kurumlarıdır. Bunlardan özellikle AGİT zirveleri üzerinde durmak istiyoruz.

V. ZİRVELERİ:

AGİT zirveleri, 2 yılda bir, üye ülkelerin devlet veya hükümet başkanları ile toplanır.

A. DİĞER ZİRVELER:

AGİT'in birinci zirve toplantısı, 31 Ağustos-1 Eylül 1975'de yapılan **Helsinki zirvesidir**. Bu ilk zirve 34 ülkenin katılımıyla yapılmış, sonuçta **Helsinki Nihai Senedi** imzalanmıştır.¹⁵ Güvenlik, işbirliği ve insan hakları konusundaki Helsinki Nihai Senedi, 34 devlet tarafından 1975 de imzalanmıştır. Muğlak ifadelerle dolu olan bu senedin üç boyutu (sepeti) vardır; (i) **Birincisi güvenlik boyutudur**; **AGİK'in güvenlik boyutu on temel ilke halinde açıklanmıştır**. (ii) **İkinci sepeti, ekonomi boyutudur**. (iii) **Üçüncüsü ise insani boyut sepetidir**. Helsinki Nihai Senedi, insan hakları kavramına katkıda bulunmuştur, bununla mevcut devletlerin egemen eşitliği, siyasi bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve sınırların dokunulmazlığı kabul edilmiştir.¹⁶

Danıştay'ın bir kararında Helsinki Nihai Senedi'ndeki ilkeler gözönünde tutulmuş, referansta bulunulmuştur.

AGİK'le Batı, SSCB'yi yıkmıştı, soğuk savaş dönemi de 1990 başında sona ermişti, bunun tescili gerekmekteydi. Ayrıca bundan böyle, dünyada güvenlik sorunları başlayabilirdi; bu nedenle Paris Zirvesinin yapılması gerekiyordu.

¹² Nato El Kitabı, s. 342.

¹³ Gündüz, *Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler, Örnek Kararlar*, s. 676.

¹⁴ www.osce.at/osze/html

¹⁵ Sened'in esasları için bk. *Turkish Daily News*, 18 Nov. 1999, s. 2. Helsinki Nihai Senedi metni için bk. Gündüz, *Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler, Örnek Kararlar*, ss. 677-683.

¹⁶ Gündüz, *Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler, Örnek Kararlar*, s. 672-673.

İkinci zirve, 19-21 Kasım 1990'da yapılan **Paris Zirvesi**dir. Paris Zirvesi ile öncelikle AGİK, AGİT olmuş, kurumlaştırılmış, organları belli olmuştur. Bu zirve ile 1945'den beri 45 senedir devam eden Soğuk Savaş resmen sona erdirilmiş, "Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı" imzalanarak demokratik bir Avrupa'nın oluşturulması hedeflenmiştir. Paris'teki bu zirvede, 16 Nato üyesi ülke ile 6 Varşova Paketi Üyesi ülke arasında, AKKA¹⁷ (Avrupa Konvensiyonel Kuvvetler Anlaşması) imzalanmıştır. Bu zirvede, Varşova Paketi ve NATO, birbirine karşı **Saldırmazlık Paketi** imzalamışlardır.

Üçüncü zirve 9 Temmuz 1992'de yine Helsinki'de yapılmıştır.

Dördüncü zirve 5-6 Aralık 1994'de Budapeşte'de yapılmış, belirtildiği gibi gevşek yapılı AGİK'den bir örgüt yapısına geçilmiş, AGİT olmuştur.¹⁸

Beşinci zirve 1996'da Lizbon'da yapılmış, bu Zirveyi Clinton boykot edince, AGİT'in prestiji sarsılır gibi olmuştu.

Altın ı zirve 18-19 Kasım 1999'da yapılan İstanbul Zirvesi olup, bir önceki zirve nedeniyle de önem taşımıştır.

B. İSTANBUL ZİRVESİ:

18-19 Kasım 1999 tarihinde (dünya şehri) **İstanbul'un Çırağan Sarayı'nda** yapılan binyılın son geniş zirvesi (OSCE İstanbul Summit) oldukça parlak geçmiş, bu zirveye 54 ülkenin liderleri katılmıştır. Daha önceki yıllarda, bu kadar lideri bir arada görmemiş olan İstanbul, iki gün süren bu zirveye ev sahipliği yapmıştır. 1975'de AGİT'in ilk kuruluşunda Türkiye'yi Başbakan olarak temsil eden Sayın Demirel, 24 yıl sonra, 1975 deki fotoğraf içerisinde sadece kendisinin bulunduğu tek lider olarak 1999 zirvesinde, Türkiye'yi, bu kez de Cumhurbaşkanı olarak temsil etmiştir¹⁹. İngiltere, Başbakan Tony Blair yerine Dışişleri Bakanı Robin Cook ile İstanbul Zirvesine katılmıştır.

İstanbul zirvesinden iki ay kadar önce, Türkiye, G-7 ülkelerinin sınırlarını esnetip geliştirerek oluşturduğu G-20'ler arasına alınmıştır²⁰.

ABD Başkanı Bill Clinton'un AGİT zirvesi nedeniyle Türkiye'yi ziyareti önem taşımaktadır. Türkiye'ye 1959'da ilk gelen (daha doğrusu geçerken uğrayan) ABD Başkanı **Eisenhower**'den sonra, ikincisi olan Başkan **George Bush**, Türkiye'de sadece 2 gün kalmıştır. Türkiye'de 5 gün kalan **Clinton** ise daha gelmeden önce, 9. 11. 1999 tarihinde **George Town Üniversitesi'nde** yaptığı konuşmada, Türkiye'nin parlak bir geleceğe sahip olduğunu, iç sorunlarını çözmesini²¹, ABD'nin "stratejik ortağı olarak" Kıbrıs ve Ege sorununu barış yönünde halletmesi durumunda Ortadoğu-Kafkaslar-Balkan üçgeninin lider ülkesi olabileceğini belirtmiştir²². Clinton, Türkiye'nin, Avrupa-

¹⁷ Treaty Conventional Forces in Europe (CFE) or the CFE Treaty.

¹⁸ Bu yapının başlıca kurumları için bk. Alpaya, **AGİK Sürecinden AGİT'e İnsan Hakları**, s. 30-32.

¹⁹ Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in AGİT'le ilgili görüşleri için İlnur Çevik-Yusuf Kanlı tarafından yapılan şu röportaja bk. "The Target is Establishment of an Undivided, Stable, Democratic and Prosperous Europe", TDN, Nov., 19, 1999.

²⁰ ATAY, E. Ethem, "AGİT Zirvesi ve Türkiye", Türk Hukuk Dünyası, Yıl 1, Sayı 1, Mayıs 2000, s. 75.

²¹ Türkiye'nin iç sorunlarını çözmesi dış platformlarda dost ülkeler tarafından da sürekli istenmektedir. Konu AGİT toplantılarında da yer bulmaktadır. Bu bağlamda M. Yılmaz'ın şu demeci dikkat çekmektedir: "AGİT anlaşmalarına göre Türkiye yöresel kültür gruplarına tam özgürlüklerini tanımayı taahhüt etmiştir. Terör son bulunca kısıtlamaları kaldırarak duruma gelecek ve Kürt kökenli vatandaşlarımızın kültürel taleplerini karşılayacağız. Kürtçe eğitim ve yayını ferdi haklar olarak mütalaa ediyoruz." Elekdag, Şükrü, "AGİT Zirvesi ve Atılacak Adımlar", Milliyet internet, 15.11.1999, Dünyaya Bakış Sütunu.

²² Kohen, Sami, "Clinton'dan Jestler, Mesajlar", Milliyet, 16.11.1999.

Ortadoğu ve Ortaasyanın kesiştiği yerde bulunmakta olduğunu belirttikten sonra, askeri gücü, istikrarı, serbest piyasa ekonomisine sahip oluşu, demokratik ve **laik-müslüman tek ülke** olarak AB'nde yerini alırsa, gelecek daha iyi olacağını belirtmiştir²³. Clinton'a göre Türkiye, ABD'nin stratejik ortağı olup, evrensel değerleri savunarak önümüzdeki 15-20 yılda bölgenin en önemli ülkesi olabilir. Ama bunun için de demokrasi, istikrar ve Yunanistan'la olan sorunlarını çözmesi gerekmektedir²⁴. Clinton, TBMM'de yaptığı konuşmada, Batı dünyası ile Türkiye arasındaki farklara değinirken, "bizlerin farkı, Tanrı'ya farklı şekillerde ibadet etmemizdir"; gelecekte söz ederken de "özellikle Müslüman milletlerin, Müslüman olmayanlarla ortaklığının arttığı, insanların umutlarını gerçekleştirmek için beraber çalıştığı bir gelecek" olduğunu belirtmiştir²⁵. **Huntington**'ın görüşlerini çürüten Clinton, "*Avrupa bir coğrafya değil, bir fikirdir. Demokrasi ve insan haklarına saygıyı benimsemiş insanların farklı düşünce ve inançlardan, klasik kültürlerden güç alacağı bir fikirdir*" demiş AB ile ilişkilerde Türkiye'yi net bir şekilde desteklemiştir²⁶. Clinton, TBMM'ye gelişinde askeri törenle karşılanmış, TBMM Genel Kurulunda 40 dakikalık konuşma yapmış "iyi günde de, kötü günde de yanınızdayız" demiş ve ayakta alkışlanmıştır²⁷.

ABD'nin bölgede istikrarlı bir ülkeye gereksinimi olacağı doğaldır. 21. yüzyılda hangi ülkelerin ayakta kalacağı bile kuşkuyla olabileceği için, enerji kaynaklarına yakın Türkiye önem taşımaktaydı. ABD'nin önümüzdeki 15-20 içinde enerjiye ihtiyacı artacağından bunun kaynağı olan bu bölgeyi Rusyaya bırakmak istememekte, Türkiye gibi bir müttefiğine emanet etmek istemektedir. ABD'nin yararları ile Türkiye'nin yararları kesişmektedir.

ABD'nin dış politikasının önemli konularından bir de Türkiye'nin AB'ine üye olmasıdır. Türkiye laiklik ile müslümanlığı bağdaştıran bir model ülkedir. Türkiye'nin AB'ne aday ülke olarak kabul eden 11-12 Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesinde ABD'nin de payı vardır.

İstanbul Zirvesi'nde Türkiye'nin odaklaştığı üç önemli gündemi bulunmaktaydı; (i) Türkiye'nin enerji merkezi olması ki bu bağlamda; "Bakü-Ceyhan Doğalgaz Boru Hattı Anlaşması" ve "Mavi Akım Projesi" ile "Türkmen Doğal Gazı Anlaşması" imzalandı. Yapılan Bakü-Ceyhan Anlaşması ve Türkistanla yapılan aynı mahiyetteki bir anlaşma ile, Asya'nın doğalgazı, Türkiye üzerinden Batıya sunulmakta, Türkiye bir enerji merkezi olmaktadır. Ama bu durum, uzun vadede söz konusu olup, Bakü-Ceyhan boru hattının gerçekleşmesinin çok zor olduğu da anlaşılmaktadır. Türkiye'nin Kafkasya ve petrol boru hatlarına duyduğu ilgi, ekonomik olmaktan çok siyasidir. Bu

²³ Bk. Şimşek, Yalçın, "Benefiting from an opportunity", TDN, Nov. 18, 1999, buna göre Türkiye'de yöneticiler, genelde kendi değerlerinin farkına varamamaktadırlar. Türkiye'de asker-siyaset ilişkisi için bk. Heper, Metin, "Islam, Nationalism and the Military", prospects for the consolidation of democracy in Turkey", "At the Turn of the century: Transitions in Middle East Societies", Ben-Gurion University of the Negev, Beer Sheva, Israel, Dec. 7-8, 1999 dan nakleden www.turkishdailynews.com/1999/osce/osce3.htm

²⁴ Clinton'a kulak verirken, Rusya'ya da dikkat edilmesini isteyen Ülsever, "Jefferson'a evet ama Marks'ın torunları da var" başlıklı yazısında bu anlayışa, "Jeffersonian Demokrasi" demiştir. Ülsever, Cüneyt, "Jefferson'a evet ama Marks'ın torunları da var", Hürriyet, 18.11.1999. William Jefferson Clinton, Clinton'ın göbek adıdır.

²⁵ Akyol, Taha, "Amerikan Vizyonu", Milliyet, 17.11.1999.

²⁶ Atikkan, Zeynep, "Avrupa'yı Anlayan Amerikalı", Hürriyet, 18.11.1999, eşitlik içerisinde AB ile ortaklık isteyen bir yazı için bk. Sabancı, Sakıp, "My Views on the OSCE Summit", TDN, Nov. 19, 1999.

²⁷ www.milliyet.com.tr (15.11.1999 ve 16.11.1999).

ra, askeri nüslüman Clinton'a ümüzdeki istikrar ve de yaptığı erin farkı, "özellikle umutlarını irtmiştir²⁵. ir fikirdir. üşünce ve ilişkilerde eri törenle günde de,

1. yüzyılda arına yakın ye ihtiyacı te, Türkiye Türkiye'nin

AB'ine üye Türkiye'nin Zirvesinde

ınmaktaydı; algaz Boru Anlaşması" niyetteki bir Türkiye bir akü-Ceyhan Türkiye'nin iyasidir. Bu

AB'ine üye Türkiye'nin Zirvesinde

ınmaktaydı; algaz Boru Anlaşması" niyetteki bir Türkiye bir akü-Ceyhan Türkiye'nin iyasidir. Bu

öre Türkiye'de ilişkisi için bk. 'democracy in n University of om/1999 osce/

ama Marks'ın lsever, Cüneyt, ferson Clinton.

AB ile ortaklık 1999.

alandaki Türkiye, Rusya ile yarışmaktadır²⁸. (ii) **Kıbrıs Sorunu**. Kıbrıs Sorununun 1974 Kıbrıs Harekatı ile değil, 1960 tarihli Kıbrıs Anayasasının ortadan kaldırılması ile başlatılan KKTC'nin Kıbrıs tezi, anlatılma ortamı bulmuş, nihayet AB üyeliği konusunda önemli adımlar atılmıştır.²⁹ (iii) **AB Üyeliği**.

İstanbul Zirvesinin gündeminin önemli maddelerinden biri, Çeçenistan'ın Rusya tarafından işgali olduğundan dolayı AKKA Anlaşmasını yenileme projesi; Avrupa Güvenlik Şartı ve 21. yy. da barışın nasıl sağlanacağı ile ilgili **Üst Düzey İlkeler Belgesi** üzerinde durulmuştur.

İstanbul Zirvesinin sonunda 19 Kasım 1999 günü, "Avrupa Güvenliğine İlişkin İstanbul deklarasyonu" (İstanbul Bildirgesi³⁰) imzalanmıştır. Buna Avrupa Güvenlik Şartı da denilmektedir. Orijinali İngilizce olan "İstanbul Summit Declaration" başlıklı yazı, 48 maddeden oluşan 10 sayfalık bir metin halindedir.³¹ İstanbul deklarasyonunda, dünya barışı, Kosova anlaşmazlığı, Bosna-Hersek sorunu, Arnavutluk, Makedonya, Ermenistan, Ahbazyay, Karabağ, Kuzey Kafkasya, Çocuk Haklarının 10. yıldönümü, deprem³² ve ulusal azınlıklar gibi konular üzerinde durulmaktadır.³³

Avrupa Güvenlik Şartında alınan kararlar³⁴ hakkında şunlar söylenebilir; AGİT, güvenliğe daha çok önem verecektir. Yardım ve İşbirliği Süratli Uzman Takımları (YİSUT veya REACT) oluşturulacaktır. Dünyadaki ortak tehditleri özellikle terörü yok etmek gerekir. Güvenlik ve barış sağlanmalıdır. Ülkelerde ve uluslar arasında barış olmalı; işbirliği gelişmelidir. Ulusal azınlıklara ve temel hak ve özgürlüklere saygılı olunacaktır. Bu nedenle de **Ulusal Azınlıklar Komiserliği** kurulmuştur³⁵. Uluslararası terörizm, şiddetle başvuran aşırılık, örgütlü suç ve uyuşturucu kaçakçılığı güvenliğe artan ölçüde bir tehlike teşkil etmektedir. Ağır ekonomik sorunlar ve sağlıksız çevre koşulları güvenliğimize ciddi etkiler yapabilir. BM Şartına, Helsinki Nihai Senedine, Paris Şartına ve tüm AGİT Belgelerine bağlıyız. İnsan hakları, devletlerin iç işi sayılamaz. Maruz kaldığımız riskleri tek bir devlet veya kuruluş yok edemez; bu nedenle "İşbirliğine Dayalı Güvenlik Platformu" ilkeleri İstanbul Şartına ekli belge ile belirlenmiştir. AGİT Güvenlik İşbirliği Forumu (AGİF) tarafından hazırlanan "**1999 Viyana Belgesi**" kabul edilmiştir. Güvenliğin siyasi, askeri, insani, ekonomik ve benzeri boyutları vardır. Barış ve güvenlik ancak demokrasi, insan haklarına saygı, yolsuzlukla mücadele ve hukukun üstünlüğünü yüceltme yeteneği ve istekliliği ile sağlanabilir; kabul edilen bu kararların sokaktaki insana yansması gerekir³⁶. İstanbul zirvesinin kısa özeti budur.

²⁸ Türkiye'nin, Kafkasya İstikrar Paketi (Caucasus Stability Pact) konusunda çalışmaları vardır.

²⁹ Turkish Daily News, 18 Nov. 1999. Turkey at the OSCE Summit, s. 5. Türk dış politikasının önemli konularından başlıca biri **Kıbrıs** sorunudur. Bu konuda Denktaş, Rauf, "Cyprus: The way to a settlement"; www.turkishdailynews.com/1999/osce/contents

³⁰ Kohen, Sami, "Zirvelerin Zirvesi", Milliyet, 18.11.1999.

³¹ Bk. www.osce.org/docs/english/19 Nov. 1999.

³² Doğan, Yalçın, "Deprem, AGİT Belgesinde", www.milliyet.com.tr (16.11.1999). Bu konuda ayrıca bk. Garihi, Uzeyir, "OSCE, earthquake, economy and politics", www.turkishdailynews.com/1999/osce/osce/3.htm

³³ Detay için bk. www.osce.org/docs/english/19 Nov. 1999.

³⁴ www.bmm.gov.tr/agitpa/sil3/osce.at/osce/html

³⁵ Uras, Güngör, "AGİT bir Aslandır Kükrer... Ama Dişi Yoktur Isırmaz", www.milliyet.com.tr (17.11.1999).

³⁶ Doğan, Yalçın, "Günlük Yaşamın Parçası: AGİT", Milliyet, 18.11.1999. Türkiye'de demokrasi standartları ve değişmesi gereken yasalar konusunda bk. Güreli, Nail, "For Human Rigs, The Supremacy of Law and Democracy", www.turkishdailynews.com/1999/osce/contents. Demokrasi ve serbest piyasa

VI. İZLEME TOPLANTILARI.

Önceleri AGİK'in, İzleme Toplantıları dışında herhangi bir organı yoktu. Bu nedenle özellikle ilk dönemlerde AGİK'in izleme toplantıları büyük öneme sahipti.

A. **İlk AGİK İzleme Toplantısı**, 1977'den Belgrad'ta yapıldı ve bu toplantıda, ABD ve SSCB birbirini suçladı.

B. **İkinci AGİK İzleme Toplantısı**, 1981'de Madrid'te başladı, 1983'te sona erdi ve öncesine göre daha başarılı oldu; taraflar arasında karşılıklı güven ve yumuşama başladı.

C. **Üçüncü AGİK İzleme Toplantısı ise**, 1986'da Viyana'da başladı, 1989'da bitti. AKKA'nın ilk kararları bu toplantıda alındı. AGİK'in insani boyutu tamamlanmış; AGİK'in insani boyut mekanizması kurulmuş; Batı, Doğuyu zorlamaya başlamıştı³⁷.

1991 tarihli Berlin Toplantısı ile, **Olağanüstü Durumlar Mekanizması**, Valetta toplantısıyla da **Uyuşmazlıkları Çözme Mekanizması** kurulmuştur. 1992'de Prag'da AGİK'in 2. Konsey Toplantısında yeni gelişmeler sağlanmıştır.

D. **Dördüncü AGİK İzleme Toplantısı**, 1992'de Helsinki'de yapıldı. Bununla AGİK, BM'in Bölge Teşkilatı sıfatını almıştır. Bu toplantıda, **Milli Azınlıklar Yüksek Komiserliği** kurulmuştur.

VII. BELGELERİ:

AGİK'in en önemli belgeleri şunlardır;

- (i) Helsinki Nihai Senedi,
 - (ii) Yeni Bir Avrupa İçin Paris Yasası (Şartı),
 - (iii) Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı'nda Yer Alan Bazı Hükümlerin Uygulanmasına İlişkin Temel Belge,
 - (iv) AGİK İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Toplantısı Belgesi,
 - (v) Hükümet Dışı Kuruluşlar ile Basın Yayın Organlarının İnsani Boyut Konferansı Toplantılarına Kabul Edilmelerine İlişkin Olarak Başkanın Açıklaması,
 - (vi) AGİK Milli Azınlıklar Uzmanlar Toplantısı (Cenevre Raporu),
 - (vii) AGİK İnsani Boyut Mekanizması İle İlgili Metinler (Viyana Sonuç Belgesi,
 - (viii) AGİK İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Toplantısı belgesi,
 - (ix) AGİK İnsani Boyut Konferansı Moskova Toplantısı belgesi ve
 - (x) 1992 Helsinki-II Belgesi) olarak belirtilebilir.³⁸
- AGİK Belgeleri, anlaşma niteliği ve bağlayıcılığı olmayan siyasi belgelerdir.

VIII. ÜYELERİ:

ekonomisi için bk. Köprülü, Kemal, "The need for a new vision on the eve of the 21st century", TDN, Nov. 18, 1999.

³⁷ Gündüz, s. Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler, Örnek Kararlar, 674.

³⁸ AGİK metinleri için bk. Gündüz, Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler, Örnek Kararlar, ss. 677-735.

Başlangıçta 35 üye ülkenin varlığıyla kurulan AGİK, SSCB yıkıldıktan sonra bağımsızlığına kavuşan ülkelerin iştirakiyle üye sayısını 55'e çıkarmıştır. Bu 55 üye devletin tamamı aynı zamanda AGİTPA üyeleridir³⁹. AGİT'i oluşturan üyeler, üç gruptan oluşmaktadır; Nato ülkeleri, eski Doğu Bloku ülkeleri ve eski bağlantısız Avrupa ülkeleri.

AGİT, NATO gibi sınırlı sayıda devlet tarafından kurulan bir örgüt değildir. AGİT'e gözlemci üye olarak katılmak da mümkündür.

AGİT'in bütçesi 1999 yılı itibariyle 180 milyon \$, çalışanı 200 kişi olmakla⁴⁰, büyük bir örgüt yapısı göstermese de, etkinliğiyle bugün dünyanın belli başlı uluslararası örgütlerinden biridir. Türkiye, AGİT'in bütçesine sadece % 1 ile 17. sırada katkıda bulunmaktadır. AGİT üyesi olmak için uluslararası hukuka uygun olarak başvuruda bulunmak gerekmektedir.

IX. GÜCÜ VE BAŞARILARI:

AGİT'in aldığı kararların yaptırım gücü yoktur. Yaptırımının olmaması, AGİT kararlarının denetlenmediği anlamına gelmez. AGİT'in çeşitli denetleme organları vardır.

Karar alınması için kural olarak oybirliği şart olduğundan, tüm üyeleri memnun edecek bir karar tasarısı hazırlanmakta güçlük çekilmekte, genellikle kabul edilen karar sulandırılmaktadır ama bu, AGİT'in değerini azaltmamaktadır. Kararlar oybirliğiyle alındığından küçük bir devlet dahi karar alınmasını kilitleyebilmekte; örneğin Ermenistan, Karabağ Barışını engelleyebilmektedir. Bu nedenle de AGİT, bazı istisnalar kabul etmiş; bazı durumlarda da "konsensüs eksi bir" kuralı getirilmiştir.⁴¹ AGİT'in müzakerecilerinden MİNSK grubu, Karabağ sorunu için Ermeni-Azeri anlaşması için çaba göstermektedir.⁴²

AGİT'in başarıları şöyle sıralanabilir;

a.CFE/AKKA,⁴³ nükleer olmayan silahların azaltılmasına ilişkin olup, 9 Kasım 1992'de yürürlüğe girmiştir. 10 Temmuz 1992'de AGİK'in Helsinki Zirve Toplantısında AKKA Personel Gücü Sınırlamaları ile ilgili bir belge (CFE-1A) imzalanmıştır. AKKA'nın istenen sonucu verdiği söylenemez; bununla birlikte AKKA güncelleştirilmeye çalışılmaktadır. AGİT bünyesinde "Güvenlikle İlgili Dialog, Silahların Kontrolü, Silahsızlanma Güven Ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler (CSB'ler)", "Çatışma Önleme ve Kriz Yönetimi" çalışmaları yapılmaktadır. AGİT'in güvenlik modeli ile ilgili çalışmaları devam etmektedir.

b.Üye ülkeler arasında güvenlik artırıcı önlemler çoğaltılmaktadır.

c.Açık Semalar Anlaşmasının imzalanması bir başarı sayılmalıdır.

d.1990 tarihinde yapılan Paris Zirvesiyle **Yeni Bir Avrupa İçin Paris Anlaşması** 35 üye ülkenin katılımıyla imzalanmış, demokrasi ve insan hakları alanında önemli bir yeri doldurmuştur. 19-21 Kasım 1990 da Türkiye, Rusya, ABD, Kanada ve Avrupadan toplam 35 üye ülke, soğuk savaşı sona erdiren barış-insan hakları ve temel hürriyetlerin korunması için, Paris Anlaşmasını imzaladılar. Bu anlaşmaya

³⁹ www.osce.at/osze/html

⁴⁰ Milliyet, 16 Kasım 1999.

⁴¹ Detay için bk. Gündüz, Security and Human Rights in Europe: The CSCE PROCESS, İstanbul 1994.

⁴² Turkish Daily News, Nov. 8, 2001 (electronic edition).

⁴³ Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması.

göre kurulan **Konsey**, Dışişleri bakanlarından oluşmaktadır; Konsey dışında, başka Komiteler de kurulmuştur⁴⁴.

X. AGİT PARLAMENTER ASAMBLESİ (AGİTPA):

AGİTPA, 3-5 Temmuz 1992'de kurulmuş olup 55 ülkenin ulusal parlamentolarından seçilen 317 milletvekili ve senatordan oluşur⁴⁵. Türkiye, 8. üyedir. 2004'e kadar bir Türk Milletvekili⁴⁶ AGİTPA'nın Başkan Yardımcısı seçilmiştir. AGİTPA'nın tüzüğünde bu parlamentonun yapısı, amaçları, asamble başkanının görevleri, toplantı ve oturumlar, müzakere kuralları ve oylama, daimi komiteler ve diğerleri ayrıntılı olarak incelenmiştir⁴⁷.

AGİTPA Genel Kurulu, gelecek yıl (2002) Berlin'de yapılacaktır⁴⁸.

Parlamenter Asamble (PA), AGİT'in yeni fikirler ve teklifler üreten en önemli kurumlarından biri haline gelmiştir. Özellikle demokratik gelişme ve seçimleri izlemekteki rolü artmıştır⁴⁹.

XI. DİĞER KURULUŞLARLA İLİŞKİSİ:

AGİT'in barışı korumak konusunda, yaptırım gücü yoktur ama bu konuda AB, BAB, NATO ve BM ve Avrupa Konseyi ile ilişkisi vardır. AGİT'in güvenlik modeli ile ilgili çalışmalarında NATO ile ilişkisi genişleyerek sürmektedir⁵⁰.

Güvenlik konusunda NATO dışında sadece AGİT'nin değil, BM'in⁵¹, AB'nin⁵², Batı Avrupa Birliği'nin⁵³ (BAB) ve Avrupa Konseyi'nin⁵⁴ de kurumsal çerçeveleri vardır.

1994 senesinde AGİT olan AGİK, BM çerçevesinde faaliyet göstermektedir.

XII. SONUÇ

AGİT'in güvenlik boyutunun incelenmesinden şu sonuçlara ulaşılması mümkündür;

1. AGİT, yaklaşık 20 yıllık gevşek yapılı Konferans sürecinden sonra ancak 1995'de bir teşkilata dönüşebilmiştir. Teşkilatın önemi nedeniyle TBMM'de AGİT bürosu, TSK'da AGİT birimi ve Türk Dışişleri Bakanlığında AGİT Genel Müdürlüğü

⁴⁴ Bk. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, **Yeni Bir Avrupa İçin Paris Yasası**, Ankara, 1990. Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı'nda Yer Alan Bazı Hükümlerin Uygulanmasına İlişkin Temel Belge metni için bk. Gündüz, ss. 695-702; bu belge Kurumsal Düzenlemeleri ve Uzmanlar Toplantılarını kapsamaktadır. AGİT'in bu önemi nedeniyle Türk Dışişleri Bakanlığında **AGİK Genel Müdürlüğü** kurulmuştur.

⁴⁵ www.osce.at/osce/html; AGİTPA'nın 5-8 Temmuz 1992 den 6-10 Temmuz 2001 tarihleri arasında yapılan 10 adet genel kurulları ve alınan kararlar için bk. İbid (Türkiye'de işkence sorunu, demokrasi, insan hakları ihlalleri, tartışmalar), Türkiye'nin 1995 ve 1997 tarihli raporları için bk. İbid.

⁴⁶ Sayın Ahmet Tan.

⁴⁷ www.osce.at/osce/html

⁴⁸ www.osce.at/osce/html

⁴⁹ www.tbmm.gov.tr/agitpa/sil3/osce.at/osce/html

⁵⁰ **Nato El Kitabı**, ss. 345-349. Türkiye'nin NATO, BAB ve AB ile ilişkileri konusunda bk. Öztürk, O. Metin, "Nato, Türkiye ve AB", Türk Hukuk Dünyası, Sayı 1, Mayıs 2000, ss. 35-45, s. 42.

⁵¹ **Nato El Kitabı**, ss. 337-340.

⁵² **Nato El Kitabı**, ss. 349-355.

⁵³ **Nato El Kitabı**, ss. 355-364.

⁵⁴ **Nato El Kitabı**, ss. 365-367.

kurulmuştur. AGİT hakkında derinliğine bilgi için belirtilen belgeler irdelenmelidir. GİT, sadece Avrupa'nın değil dünyanın güvenliği ile ilgili bir teşkilat olup, amacı dünya barışını korumak, ihtilafları çözmek ve krizleri önlemektir. AGİTPA, üye ülkelerin toplam 317 milletvekili ve senatöründen oluşmakta olup, yeni fikir ve öneriler üreten bir kurumdur. Türkiye AGİT'in ve AGİTPA'nın önemli bir üyesidir. Türkiye, tüm uluslararası kuruluşlar gibi, bu teşkilatı da kendi ulusal yararları açısından değerlendirmektedir.

2. Kuşkusuz ki dünyanın ve Avrupa'nın güvenliğinden sorumlu olan tek teşkilat AGİT olmayıp, NATO, BM, AB, BAB ve Avrupa Konseyi'nin kurumsal çerçeveleri de vardır.

3. Dünya ve Avrupa güvenliği kavramı, insan hakları ve ekonomiden ayrılmaz. Güvenlik kavramının özünde insan haklarına, demokrasiye ve hukuk devletine saygı vardır. Güvenliğin siyasi, askeri, insani, ekonomik ve benzeri boyutları bulunmaktadır.

4. AGİT kararlarına göre, insan hakları ihlalleri ülkelerin iç sorunu değil, tüm insanlığın ortak sorunudur. Terör konusunda Türkiye'yi anlamak istemeyen ve gerekli desteği vermeyen, aksine AGİT Parlamenter Asamblesinde (AGİTPA'da) Türk Parlamenterlerini sürekli sorgulamaya çalışan bazı Avrupa ülkelerinin Türkiye'deki terörü desteklemek suretiyle yaptıkları hatadan dönmeleri umut edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

A. GELENEKSEL KAYNAKÇA:

- Akyol, Taha : "Amerikan Vizyonu", Milliyet, 17.11.1999.
 Alpkaya, Gökçen :AGİK Sürecinden AGİT'e İnsan Hakları, İstanbul, 1996.
 Atay, E. Ethem : "AGİT zirvesi ve Türkiye", Türk Hukuk Dünyası, Yıl 1, Sayı 1, Mayıs 2000.
 Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, :Yeni Bir Avrupa İçin Paris Yasası, Ankara, 1990.
 Cemal, Hasan : "Zirve...", Milliyet, 18.11. 1999.
 Demirel, Süleyman: "The Target is Establishment of an Undivided, Stable, Democratic and Prosperous Europe", TDN, Nov., 19, 1999.
 Denktaş, Rauf : "Cyprus: The way to a settlement"; Turkish Daily News, Nov. 18, 1999.
 Doğan, Yalçın : "Deprem, AGİT Belgesinde", Milliyet, 16.11.1999.
 Doğan, Yalçın : "Günlük Yaşamın Parçası:AGİT", Milliyet, 18.11.1999.
 Gündüz, Aslan :Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler, Örnek Kararlar, 4. Bası, Beta, İst.
 Gündüz, Aslan :Security and Human Rigts in Europe: The CSCE Process, İst. 1994.
 Güreli, Nail : "For Human Rigts, The Supremacy of Law and Democracy". TDV, Nov. 18, 1999.

3. Hafta
 OCAK
 2002
 Gün: 18 - Kalan: 347
 SUBAT
 OCAK
 2002
 Pl. S. Ç. P. C. C. L. P. Z.
 Pl. S. Ç. P. C. C. L. P. Z.

- Heyet :Nato El Kitabı, 50. Kuruluş Yıldönümü (1949-1999), Özel Sayısı, Brüksel, 1998.
- Kohen, Sami :“Clinton’dan Jestler, Mesajlar”, Milliyet, 16.11.1999.
- Kohen, Sami :“Zirvelerin Zirvesi”, Milliyet, 18.11.1999.
- Köprülü, Kemal : “The need for a new vision on the eve of the 21st century”, TDN, Nov. 18, 1999.
- Öztürk, O. Metin :“Nato, Türkiye ve AB”, Türk Hukuk Dünyası, Sayı 1, Mayıs 2000, ss. 35-45.
- Sabancı, Sakıp :“My Views on the OSCE Summit”, TDN, Nov. 19, 1999.
- Şimşek, Yalçın :“Benefiting From an Oppurtunity”, TDN, Nov. 18, 1999.
- Uras, Güngör : “AGİT bir Aslandır Kükrer... Ama Dişi Yoktur Isırmaz”, Milliyet, 17.11.1999.
- Ülsever, Cüneyt :“Jefferson’a Evet Ama Marks’ın Torunları da Var”, Hürriyet, 18.11.1999.

B. ELEKTRONİK KAYNAKÇA:

www.europa.eu.int
www.coe.fr
www.milliyet.com.tr
www.osce.org
www.osce.at/osze/html
www.osce.at/index.html
www.osce.at/index.html
www.osce.at/osze/index4_osze_en.html
www.osce.at/osze/seite4_links_en.html
www.osce.org/publications/handbook/index.htm
www.osce.at/osze/oddokumente/show_links_un.html.en
www.turkishdailynews.com/1999osce/contents
www.turkishdailynews.com/1999osce2/htm
www.turkishdailynews.com/1999osce/osce3.htm